

**БОДАК Валентина** – доктор філософських наук, професор кафедри філософії імені професора Валерія Григоровича Скотного, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 24, вул. Івана Франка, м. Дрогобич, Львівська обл., Україна, індекс 82100 ([bodakvalentyana@gmail.com](mailto:bodakvalentyana@gmail.com))

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4>

**Бібліографічний опис статті:** Бодак, В. (2021). Світоглядні засади релігійної обрядовості в ціннісних вимірах нової парадигми освіти. *Людинознавчі студії: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філософія»*, 42, 61–70, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4>

## СВІТОГЛЯДНІ ЗАСАДИ РЕЛІГІЙНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ЦІННІСНИХ ВИМІРАХ НОВОЇ ПАРАДИГМИ ОСВІТИ

**Анотація.** *Метою статті є виявлення й аналіз місця світоглядних засад релігійної обрядовості в методології та ціннісних вимірах нової парадигми освіти. **Методологія.** Продуктивним є застосування порівняльного методу, який допоможе в зіставленні побачити шлях досягнення рівноваги в організації та проведенні світської й релігійної освіти, порівняти статус релігійних дисциплін у системі освіти різних країн. **Наукова новизна.** У статті зіставлено поняття «релігійна обрядовість» і «нова парадигма освіти» через розкриття понять «цінності» й «компетентності», що опосередковано, через суб'єкта, співвідносяться як означення освітнього процесу та його очікуваний результат. Релігійна обрядовість у її соціальних реаліях сьогодення є особливою освітньою практикою в контексті утвердження ціннісних вимірів нової освітньої парадигми. У вирішенні цих важливих проблем принципи релігії та освіти корелюються в орієнтації на людину як мету й суб'єкта свого покликання. Вирішення у взаємозв'язку проблем релігії та цінностей виховання створює загальну картину толерантної освіти як ознаки здорового*

суспільства. Установлено, що неприйнятною є релігійний складник у системі державної освіти як скерування і заохочення, однак схвальним є релігієзнавчий виклад у поєднанні з історичним, культурологічним, морально-етичним, правовим, філософсько-світоглядним без порушення права вибору атеїстичного світорозуміння. **Висновки.** Світоглядні цінності релігійної обрядовості в новій парадигмі освіти (яку означаємо як гуманістичну, особистісно орієнтовану, людиноцентричну, толерантну, компетентнісну), мають на меті не насаджувати релігійний світогляд, а лише дати розуміння релігії як джерела віри, сприяти пошуку відповіді на питання про людину і світ навколо неї, суспільство, сенс власного життя.

**Ключові слова:** світоглядні засади, релігійна обрядовість, парадигма освіти, нова українська школа, цінності, компетентності, суб'єкт освіти.

**BODAK Valentina** – Doctor of Philosophy Sciences, Professor at the Philosophy Department named after Valeriy Skotnyi, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 24, Ivan Franko str., Drohobych, Ukraine, postal code 82100 (bodakvalentyna@gmail.com)

**ORCID:** <https://orcid.org/0000-0003-0208-5282>

**DOI:** <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4>

**To cite this article:** Bodak, V. (2021). Svitohliadni zasady relihiinoi obriadovosti v tsinnisnykh vymirakh novoi paradyhmy osvity [Worldview foundations of the new paradigm of education]. *Liudynoznavchi studii: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia "Filosofiiia"* – Human Studies. Series of "Philosophy": a collection of scientific articles of the Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, 42, 61–70, doi: <https://doi.org/10.24919/2522-4700.42.4>

## WORLDVIEW FOUNDATIONS OF RELIGIOUS RITUALISM IN THE VALUE DIMENSIONS OF THE NEW PARADIGM OF EDUCATION

**Summary.** *The purpose of the article is to identify and analyze the place of ideological foundations of religious ritualism in the methodology and value dimensions of the new paradigm of education. Methodology.* The use of comparative method is

*productive which in comparison will help to see the way to achieve balance in the organization and conduct of secular and religious education, to compare the status of religious disciplines in the education system in different countries. **Scientific novelty.** The article compares the concepts of “religious ritualism” and “new paradigm of education” through the disclosure of the concepts of “value” and “competence”, which are indirectly related through the subject as a definition of the educational process and its desired outcome. Religious ritualism in today’s social reality is a special educational practice in the context of establishing the value dimensions of the new educational paradigm. In solving these important issues, religious and educational principles correlate focusing on the individual as the goal and subject of their vocation. The solution of problems of religion and educational values in correlation creates a general picture of tolerant education as a sign of a healthy society. The author states that the religious component in the system of public education as guidance and encouragement is unacceptable, however, the presentation of religious studies for the purposes of personal enrichment in combination with history, cultural studies, moral and ethics, law, philosophy without violating the right to choose a rational atheistic outlook can be acceptable. **Conclusions.** Worldview values of religious ritualism in the new paradigm of education (which we define as humanistic, personality-oriented, human-centered, tolerant, competence-based) are not intended to instill a religious worldview, but only to give an understanding of religion as a source of faith, to help find answers to questions about man, the surrounding world, society, the meaning of one’s own life.*

**Key words:** worldviews, religious ritualism, paradigm of education, new Ukrainian school, values, competencies, subject of education.

**Постановка проблеми.** Релігія як складник універсуму культури відіграє сьогодні особливу роль у житті як окремої людини, так і суспільства загалом. Взаємодія релігії й культури визначає необхідність з’ясувати місце та роль світоглядних засад релігійної обрядовості в методології та ціннісних вимірах нової парадигми освіти. Формування світоглядно-ментальних настанов, відродження й функціонування духовних цінностей людини

та спільноти відбувається під впливом низки різновекторних і багатопланових чинників, серед яких вагомим є вплив релігійної обрядовості як особливої освітньої практики.

Філософсько-релігієзнавча рефлексія над питаннями освіти, кризового стану духовності, моралі людини і світу прагне утвердити, окрім іншого, ціннісний підхід у розумінні та прийнятті вселюдської ідеї культури, віру в духовну всеєдність світу, творчу особистість. Складні механізми вільно мотивованого процесу пізнання й розуміння, трансформація сприйняття в переконання в багатоманітності дискурсів освіти та освітніх практик формують здатності людини як компетентності, тобто особистісні життєво необхідні надбання, які є беззаперечною цінністю.

Компетентності (як здатності й здобутки) у сукупності знань, умінь і навичок дають можливість обрати шляхи й засоби для задоволення життєво важливих потреб – від базисних і до самоактуалізації (за А. Маслоу), цінувати істину, красу, добро і свободу для себе й інших – як умову миру і благополуччя. У вирішенні цих важливих проблем принципи релігії та освіти корелюються в орієнтації на людину як мету і суб'єкта свого покликання.

**Мета статті** – виявити й проаналізувати місце світоглядних засад релігійної обрядовості в методології та ціннісних вимірах нової парадигми освіти.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Проблема релігійної освіти в контексті багатоманітності філософських дискурсів сьогодення привертає дослідницьку увагу сучасних релігієзнавців, філософів, педагогів. Зокрема, вивченню цих питань присвячені праці А. Колодного, Ю. Левади, Л. Филипович, О. Сагана, у яких проаналізовано релігію та релігійну обрядовість як явище культури й форму суспільної свідомості в її соціальних реаліях. Взаємозв'язок релігієзнавчої проблематики та проблем філософії освіти розкрито в циклі наукових праць В. Кременя, В. Андрущенко, Л. Губерського, В. Ільїна, Є. Суліми, М. Шепелева під загальною назвою «Філософія освіти: пошук пріоритетів» (2013). У контексті вирішення проблем поетапного реформування системи освіти під назвою «Нова українська школа» Л. Гриневич, О. Пометун, О. Савченко, І. Якиманська й інші визначають методологію та зміст освітнього процесу реформованої школи як нової особистісно орієнтованої парадигми

освіти. Однак не вповні розкритими є проблеми ціннісних вимірів нової парадигми освіти у взаємозв'язках із освітньою практикою релігійної обрядовості.

**Основний матеріал.** Світоглядні засади релігійної обрядовості орієнтовані не тільки на пошук істини як такої, а й шукання сенсу життя, смислу історії, мети існування та призначення людини і спільноти. Особливо актуальним постає сьогодні пошук та утвердження нової парадигми освіти, її ціннісних вимірів у діалектичному взаємозв'язку зі світоглядними засадами релігійної обрядовості як особливої освітньої практики. Застосування наданих шкільною освітою послуг, які пов'язані з формуванням знанневих, досвідних і світоглядних компетентностей дітей і молоді, полягає в їх самореалізації та перспективі впливу на соціальні й політичні процеси в суспільстві. А вирішення у взаємозв'язку проблем релігії та цінностей виховання створює загальну картину толерантної освіти як ознаки здорового суспільства, що й привертає увагу філософів, релігієзнавців, педагогів.

Задекларована толерантність як повага, прийняття й оцінка розмаїтого світу, форм і шляхів вираження людського буття (Декларація принципів толерантності, 1995) сприяє формуванню спільноти різного типу та відчуття ідентичності з нею. Заохочуючи різнопланові, міжгалузеві дослідження проблеми толерантності, у тому числі й щодо іншого віросповідання, релігійної практики та пізнання світу, у доповіді на конференції ЮНЕСКО «Декларації принципів толерантності» зазначили про «необхідність приділення особливої уваги питанням підвищення рівня педагогічної підготовки, навчальних планів, змісту підручників і занять, удосконалення інших навчальних матеріалів, включаючи нові освітні технології, з метою виховання чуйних і відповідальних громадян, відкритих сприйняттю інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність і індивідуальність, попереджати конфлікти або дозволяти їх ненасильницькими засобами» (Декларація принципів толерантності, 1995).

Релігійна обрядовість у її соціальних реаліях сьогодення є особливою освітньою практикою в контексті утвердження ціннісних вимірів нової освітньої парадигми.

У системі освіти різних країн статус релігійних дисциплін різний. У європейському освітньому просторі напрацьовано значний досвід у цій сфері, оскільки в багатьох країнах ЄС релігія є невід'ємним, а то й обов'язковим складником освітнього процесу. Релігія не повинна й не диктує свої правила світській освіті. Особистість вільна у виборі віросповідання, зокрема атеїстичного світосприйняття. Водночас загальне знання про релігію як феномен культури, форму суспільної свідомості, отримане в шкільних заняттях, не суперечать постулату толерантності, а створюють атмосферу терпимості, допомагають долати стереотипи й упереджені уявлення про релігію загалом і конкретні релігії зокрема.

В Україні проблема впровадження релігійної освіти є дискусійною у вирішенні низки питань теоретичного і практичного спрямування, тому доцільно застосувати порівняльний метод, який допоможе в зіставленні побачити шлях досягнення рівноваги в організації та проведенні світської та релігійної освіти.

Якщо більшість населення країни належить до однієї релігії, і вона вагомо вплинула на розвиток історії та культури народу, є його духовною спадщиною, то освіта, толеруючи дружні міжрелігійні стосунки, буде скерована до цієї однієї релігії. Така ситуація має місце, зокрема, у Польщі, Італії та Україні. В іншому випадку, коли релігійний простір є поліконфесійним, курс релігієзнавства може відповідати конфесії більшості (Німеччина, Іспанія), або бути замінений морально-етичним (скандинавські країни), або ж відмовою від практики релігійного навчання в світській школі (Білорусь, Чехія, США).

Варто наголосити, що в будь-якій ситуації неприйнятною є релігійний складник у системі державної освіти як скерування й заохочення, однак схвальним є релігієзнавчий виклад у поєднанні з історичним, культурологічним, морально-етичним, правовим, філософсько-світоглядним без порушення права вибору атеїстичного світорозуміння.

Релігійний обряд у нашому визначенні є складним соціальним утворенням, це суворо регламентована, урочиста, символічна форма емоційно-психологічного спілкування людей певного віровизнання з приводу певних чинників, які визнаються як цінність (Бодак, 2000, с. 49). Релігійну обрядовість, як сукупність обрядів, групуємо в:

1) обряди обов'язкові, одноразові, що відображають ставлення до релігії й церкви – хрещення, шлюб, соборування, поховання;

2) обряди обов'язкові, регулярні й нерегулярні – недільні і святкові богослужіння, сповідь, причастя, пости;

3) обряди необов'язкові, регулярні й нерегулярні щоденні богослужіння, сповідь і причастя декілька десятків разів на рік, сезонні богослужіння, жертва, паломництво тощо;

4) обряди необов'язкові, традиційні, щоденні – молитви, хресне знамення, до й після їжі, християнські привітання (Бодак, 2000, с. 80). У кінцевому результаті спілкування людини з надприродними силами у формі обряду є обов'язком, здійснення якого сприяє усвідомленню його сумлінного виконання, добровільного послуху, що дає мирянину відчуття задоволення, Благодаті, очікування винагороди, уводить у стан заспокоєння, упевненості, щастя. Ці відчуття – незалежно від рівня усвідомленості, віку чи статі, етнічної та, зрештою, релігійної належності – є беззаперечними духовними цінностями.

Релігійна обрядовість акумулює світоглядні цінності людини та людства, набуті шляхом отримання життєвого досвіду, збереження системи відчуттєвих емоційно-образних уявлень, гуманістичних цінностей, норм життя, морально-етичних ідеалів, здатності співпереживання тощо. Завдяки й за допомогою обрядовості людство й сьогодні культивує людські чесноти в почутті любові, добра, терпимості, співчуття, милосердя, обов'язку та справедливості. Постає питання: наскільки світоглядні цінності релігійної обрядовості корелюються з цінностями нової парадигми освіти, відомої як Нова українська школа (НУШ)?

Нова українська школа – це цілісна й поетапна реформа української освіти, мета якої полягає у створенні школи на засадах і цінностях людиноцентризму та людяності. Як зазначає П. Гнатенко (2020), людиноцентрична парадигма сучасної філософії освіти й педагогічної науки утверджується в умовах формування складних систем регуляції поведінки та цілої низки компетенцій людини, ядро яких становлять особистісні й професійно важливі якості. У концептуальному визначенні нової парадигми той, хто навчається, є суб'єктом пізнавальної діяльності, а не об'єктом педагогічної дії та діяльності вчителя. Саме

тому, говорить філософ, діалогічні взаємини вчителя й учня, викладача і студента визначають основні форми організації навчального процесу, спрямовують його на формування та розвиток компетентностей як здатностей того, хто навчається, до самостійного вироблення цілісної системи рішення професійних проблем, стимулюючи потреби продуктивного творчого характеру. Сучасний світовий простір освіти є цілісним організмом, який формується з урахуванням глобальних тенденцій та особливостей національних освітніх систем, збереження національних традицій і національної ідентичності країн і регіонів. В українській освітній традиції людиноцентрична освітня політика, заснована на поєднанні сучасних технологій, світового досвіду й національної самобутності, була й залишається однією з вищих цінностей, стратегічним пріоритетом у процесі економічних, соціальних і культурних перетворень у сучасному глобалізованому світі (Гнатенко, 2020). Як людиноцентрична система, освіта здатна підтримати розвиток і стабільність у суспільстві, адже в освітній системі природно закладений ресурс суспільства, який не тільки забезпечує її самозбереження, а й підтримує стабільність і розвиток суспільства загалом. У всьому світі відбувається пошук відповіді на питання про роль освіти для забезпечення стійкого економічного розвитку, зростання конкурентоспроможності держав і зміцнення їхніх позицій на світовому ринку й у світовій економічній спільноті. Саме освітні інституції зберігають і примножують, розвиваючи, людський потенціал спільноти, її інтелектуальні здібності.

Людиноцентрична парадигма реформи освіти передбачає реалізацію дев'яти структурно-змістових компонентів: формування компетентностей; умотивованість учителя, що вільний у саморозвитку й упровадженні нових напрацювань; ціннісні засади виховання; автономія для шкіл; педагогіка партнерства у взаємодії суб'єктів освітнього процесу в системі «учень – вчитель – батьки»; принцип дитиноцентризму; нова структура школи та освітнє середовище; відкритий розподіл публічних коштів (Нова українська школа, 2017, с. 11).

Нова школа досягає мети різнобічного розвитку й соціалізації особистості не в знаннєвій парадигмі кількісного досягнення обсягу знань і контролю за якістю, а в здобутті учнями



життєво необхідних компетентностей і вмінні їх використовувати в реальних ситуаціях. Тобто знання, уміння й навички виконують роль засобів здобуття компетентностей як особистісних здатностей, а саме: спілкування державною (і рідною в разі відмінності) та іноземними мовами, математична компетентність, компетентності в природничих науках і технологіях, інформаційно-цифровій сфері, уміння вчитися упродовж життя, проявляти ініціативність і підприємливість, соціальна та громадянська компетентності, які пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, обізнаність і самовираження у сфері культури, екологічна грамотність та інноваційність (Нова українська школа, 2017, с. 14). Зasadничі принципи педагогіки партнерства в новій парадигмі освіти постулюють повагу до особистості, доброзичливість і позитивне ставлення, довіру у відносинах, діалог у спілкуванні, розподілене лідерство, соціальне партнерство (Нова українська школа, 2017, с. 16).

Вимоги Нової української школи визначають необхідність підготовки/перепідготовки вчителів шляхом надання пріоритетності «людинознавчим студіям» у змісті, формах і методах цього процесу, в обсязі як обов'язкових курсів, так і варіативного складника фахової підготовки майбутніх учителів. Зокрема, мова йде про курс філософії, оволодіння якою допоможе вчителю глибше пізнати закономірності освітнього процесу Нової української школи, принципи педагогіки партнерства, інклюзивної освіти, а також виявити світоглядні засади релігійної обрядовості, спрогнозувати перспективу її релігієзнавчого використання в освітньому процесі.

Як визначено в Концептуальних положеннях нової парадигми освіти, важливим складником системи формування нового змісту освіти є чітке бачення результатів педагогічного партнерства «учень – учитель», в основі якого – відповідні цінності, зазначені в Концепції Нової української школи, що, у свою чергу, рекомендовані Європейським парламентом і Радою Європи, містять 24 риси й чесноти, що їх визнали пріоритетними понад 50 країн світу, а саме: креативність, цікавість, критичне мислення, любов до навчання, мудрість, відвага, наполегливість, чесність,

енергійність, любов, доброта, соціальний та емоційний інтелект, співпраця, справедливість, лідерство, вміння пробачати, скромність, розсудливість, самоконтроль, поцінування краси, вдячність, оптимізм, гумор і віра (Нова українська школа, 2017, с. 55).

**Висновки.** Світоглядні цінності релігійної обрядовості в новій парадигмі освіти (яку означуємо як гуманістичну, особистісно орієнтовану, людиноцентричну, толерантну, компетентнісну) мають на меті не насаджувати релігійний світогляд, а лише дати розуміння релігії як джерела віри для мільйонів людей на планеті, бути інформативним за змістом і не супроводжуватися релігійними обрядами, а також на основі історії релігій сформувати життєво необхідні культурологічну, соціальну та громадянську компетентності, сприяти пошуку відповіді на питання про людину і світ навколо неї, суспільство, сенс власного життя.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Бодак В. Релігійна обрядовість в її соціальних реаліях. Київ : Гнозис, 2000. 197 с.
2. Гнатенко П.І. Людиноцентризм і національна конкурентоспроможність – пріоритети нової української філософії. 2020. URL: <http://www.dnu.dp.ua/news/1240>.
3. Декларація принципів толерантності. 1995. URL: <https://uadoc.zavantag.com/text/1452/index-1.html>.
4. Нова українська школа : poradnyk dla vchytelja / гол. ред. Н. Бібік. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

#### REFERENCES

1. Bodak, V. (2000). *Religijna obrjadovistj v jiji socialjnykh realijakh* [Religious rites in its social realities]. K.: Ghnozys [in Ukrainian].
2. Ghnatenko, P. (2020). *Ljudynocentryzm i nacionaljna konkurentospro-mozhnistj – priorytety novoji ukrajinsjkoji filosofiji* [Anthropocentrism and national competitiveness are the priorities of the new Ukrainian philosophy principles of Tolerance]. Retrieved January 14, 2021, from <http://www.dnu.dp.ua/news/1240> [in Ukrainian].
3. *Deklaracija pryncypiv tolerantnosti* [Declaration of Principles of Tolerance] (1995). Retrieved November 01, 2020, from <https://uadoc.zavantag.com/text/1452/index-1.html> [in Ukrainian].
4. *Nova ukrajinsjka shkola: poradnyk dlja vchytelja* [New Ukrainian school: a guide for teachers]. (2017). In N. Bibik (Ed.). K.: TOV «Vydavnychyj dim «Plejady» [in Ukrainian].